

Organizace komunálních voleb v Praze v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století*

Luboš Velek

ORGANIZATION OF MUNICIPAL ELECTIONS IN PRAGUE DURING THE 1860S AND 1870S

This study based on archive sources and the period press reconstructs the creation and development of municipal electoral organizations in Prague during the 1860s and 1870s. The focus of interest is primarily the Progress for the Better party (Pokrok k lepšímu), which represented the Czech-speaking population of Prague and was the Prague equivalent of the Czech National Party represented at the Bohemian Diet and the Reichsrat in Vienna. The author deals with the organizational structure of this party, the mechanisms behind its pre-election canvassing and its social base among the Prague bourgeois notables.

KEYWORDS:

political culture; voting behaviour; history of Prague; Old Czechs; Pokrok k lepšímu / Progress for the Better party

Pole pražské komunální politiky druhé poloviny 19. století legislativně vymezoval *bachovský* obecní řád (statut) pro Prahu z 27. dubna 1850. Ten kupodivu přežil nejen období neoabsolutismu, ale i obnovení ústavnosti (1861) a platil nezměněn dokonce až do zániku habsburské monarchie.¹ Půdorys pražské obecní politiky představovalo obecní zastupitelstvo, tzv. obecní sbor starších, jehož 90 členů bylo voleno podle daného klíče v rámci pěti volebních obvodů kopírujících jednotlivá středověká města, resp. čtvrtě (Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany a Josefov). Obecní starší ze svého středu vybírali purkmistra/starostu a jeho zástupce/náměstka a rovněž městskou radu o 24 členech, jejíž členové současně zastupovali i jednotlivé volební obvody.² S organizací komunálních voleb v Praze od samého počátku úzce souvisela činnost *Strany pokroku* či *Strany Pokrok k lepšímu*, jak se jí též říkalo.³ Ta se

* Článek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921. Autor děkuje oběma recenzentům za cenné poznámky a zpřesnění.

1 Jeho dílčí změny byly zavedeny v letech 1920 a 1945, definitivně byl zrušen až v březnu 1949. *Sbírka zákonů Republiky československé*, 1949, zák. č. 76 o organizaci správy v hlavním městě Praze ze dne 24. března 1949.

2 Vojtěch KRAUS, *Dějiny obecní správy král. hlav. města Prahy za léta 1860–1880. I. Léta 1860–1870*, Praha 1903, s. 1.

3 Název této strany se ve své době používal nejednotně, velká písmena se nepoužívala zpravidla vůbec (slovo *strana* se vždy psalo s malým počátečním písmenem), někdy se dokonce slovo *strana* z označení vůbec vypouštělo a hovořilo se jen o *Pokroku k lepšímu* apod. Pro naši potřebu používám aktuální pravopisnou normu, a to i proto, protože se v tom-

utvořila koncem roku 1860 za účelem přípravy prvních komunálních voleb obnovené konstituční éry, a přesto, že byla nazývána *stranou*, tehdy nebyla ničím více, nežli jedním ze dvou pražských volebních výborů — českého a německého. V sedmdesátých letech 19. století pak byla dokonce jediným aktivním volebním výborem, neboť Němci se voleb již téměř vůbec neúčastnili (s výjimkou židovského Josefova) a mladočeši byli ze *Strany pokroku* vyloučeni a její protiváhu vytvořili až v osmdesátých letech 19. století.⁴ Volební výbor *Pokrok k lepšímu* na rozdíl od podobných orgánů pro volby do zemského sněmu působil de facto kontinuálně, neboť se každoročně obměňovala třetina pražského obecního zastupitelstva⁵ — v jednoročním cyklu tak probíhaly doplňovací volby, které bylo nutné organizovat.

Analyzovat a interpretovat působení pražské *Strany pokroku*, a zejména ji typologicky zařadit, není snadné. K její existenci není dostupná žádná relevantní literaturaa ani archivní prameny. O práci a fungování této strany většinou mlčí i soukromá korespondence politiků, což je dáno z velké části tím, že se o její činnosti rozhodovalo převážně na základě osobního styku, a to buď na půdě pražské radnice, nebo Měšťanské besedy. Skoupý je i tisk, přinejmenším proto, aby vše probíhalo skrytě jak před očima veřejnosti, tak policie. Na rozdíl od jiných velkých měst (Plzeň, České Budějovice) pak Praha postrádala lokální tiskoviny s krátkou periodicitou, které by se zaměřovaly výhradně na pražské prostředí. Tuto roli pro hlavní město zastupovaly ústřední deníky, které si ovšem ryze pražských témat všimaly s menší intenzitou, nežli by tomu bylo u čistě lokálního, tj. pražského *komunálního*, periodika.

S názvem *Strana pokroku* se poprvé setkáváme v jejím volebním prohlášení z prosince 1860, které bylo signováno *komitétem strany pokroku*. Slovní spojení *pokrok k lepšímu* tak zprvu představovalo pouze jakési volební heslo. Tak jako se z účelové a ad hoc založeného volebního výboru nakonec stal až do poloviny osmdesátých let trvalý subjekt pražských komunálních voleb, tak se pro jeho název místo *Strana pokroku* vžilo zvláštní označení *Strana pokroku k lepšímu*. Přesné datum ani okolnosti vzniku tohoto pojmenování však neznáme. Lze předpokládat, že šlo o soukromou iniciativu několika předáků českého národního hnutí, kteří se spojili ve volební výbor, jehož cílem bylo navrhnout kandidáty, zasadit je voličům do určitého programového kon-

to případě již od roku 1861 nejednalo o vymezení *strany* ve smyslu určitého názorového směru či mínění, nýbrž o volební subjekt ve smyslu politické organizace, byť zprvu velmi primitivní.

- 4 Označení *volební výbor* se v šedesátých a sedmdesátých letech 19. století příliš nepoužívalo, respektive používalo se v poněkud matoucím a zavádějícím spojení (*volební komitét/výbor Strany pokrok k lepšímu* apod. Tento volební výbor ukončil svoji činnost v listopadu 1884 a nahradil jej volební spolek *Jednota občanů pražských*. Tehdy se mezi oběma volebními subjekty snad poprvé řádně rozlišovalo: *výbor volební Pokrok k lepšímu* versus *spolek*. Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LAPNP), Jireček, karton (k.) 9, F. L. Rieger a J. Škarda J. Jirečkovi 10. ledna 1885.
- 5 Mandát byl zpravidla tříletý a každý rok se obměňovala třetina zastupitelstva. Z tohoto důvodu v letech 1862 a 1863 odešla ze zastupitelstva třetina zastupitelů (po prvním a druhém roce mandátu) na základě losování. Miloš KRATOCHVÍL, *O vývoji městské správy pražské od roku 1848*, Praha 1936, s. 36.

textu a podpořit jejich zvolení. Kromě *svaté trojice* Palacký, Rieger a Brauner sem zřejmě patřili i ti, jejichž jména najdeme pod společnou kandidátkou: A. Krása, otec a syn Pšstrossové, V. Bělský, F. Dittrich, K. Šimek, J. Frič, A. M. Pinkas či J. Huleš.⁶

Strana pokroku svoji sílu předvedla již v březnu 1861. Zatímco zhruba šest týdnů před obecními volbami bylo v Praze v úředních seznamech registrováno méně voličů, nežli tomu bylo před deseti lety, během tří následujících týdnů se nejrůznějšími agitacími nástroji podařilo dosáhnout toho, že na konci února se již prostřednictvím reklamace příznání volebního práva apod. registrovalo na 5 326 voličů.⁷

Čtvrť/volební sbor	I.	II.	III.
Staré Město	559 (12)	827 (9)	500 (12)
Nové Město	594 (12)	1171 (13)	476 (11)
Malá Strana	185 (4)	470 (5)	195 (5)
Josefov	51 (1)	120 (2)	57 (1)
Hradčany	23 (1)	90 (1)	26 (1)
Celkem	1 412 (30)	2 678 (30)	1 254 (30)

TABULKA Č. 1: Počet registrovaných voličů v Praze a rozdělení obecních starších podle jednotlivých čtvrtí (údaj v závorce)⁸

Horečnatá agitace k obecním volbám v Praze začala na stránkách *Národních listů* až cca deset dnů před volbami samotnými. *Národní listy* (dále zkracuji jako NL) tehdy otiskly program Strany pokroku z prosince 1860 doplněný nyní i o kandidátku do všech tří voličských sborů. Místo na ní vedle osob s kolísající či neurčitou národnostní identitou (A. M. Pinkas či I. Ullmann) možná překvapivě našli i někteří liberální reprezentanti pražských Němců, jako C. Bachofen von Echt, M. Dormitzer, E. Seutter, L. Hasner, F. Tempsky, R. Dotzauer či J. N. Riedl.

Volby obecního zastupitelstva proběhly 11. března 1861 a všechny, zejména pak Němce, zaskočily dvěma jevy. Prvním byla vysoká volební účast,⁹ která se průměrně pohybovala kolem 87,5%, v některých sborech přesáhla i 90%, což se do roku 1918 již nikdy nepodařilo zopakovat.¹⁰ Druhým jevem byla disciplinovanost Čechů, kteří ne-

6 Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), F. L. Rieger (dále FLR), k. 108, leták Spoluobčané! z 26. prosince 1860. Otištěno též in: V. KRAUS, *Dějiny*, s. 4–5.

7 Konečný počet voličů stoupl na 5 344. *Tamtéž*, s. 6. Honorační charakter volebního práva vynikne, uvědomíme-li si, že těchto přibližně pět tisíc voličů se rekrutovalo ze zhruba 150 000 obyvatel tzv. vnitřní Prahy. K vývoji počtu obyvatel srov. Václav LEDVINKA — Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000, s. 465.

8 V. KRAUS, *Dějiny*, s. 1 a 6; s drobnými odlišnostmi *Národní listy* (NL), 26. února 1861.

9 O nepřípravenosti skrutátorů na tak velkou volební účast svědčí nejen to, že k definitivnímu sečtení potřebovali dva dny, ale i zkolabování jednoho z nich... Stručný přehled o průběhu voleb viz M. KRATOCHVÍL, *O vývoji městské správy*, s. 64.

10 *Bohemia*, 14. března 1861; srov. poněkud nepřesně Jan HEIDLER, *Dr. Adolf Maria Pinkas a vznik českého programu v letech 1848–1850 a 1861*, in: *Věstník Královské české společnosti*

jen že se dostavili k volebním urnám v plném počtu, ale především volili pouze svoji kandidátku en bloc, nevolili oficiálně nekandidované osobnosti a snažili se volit plný počet zastupitelů ve svých sborech. Němečtí voliči se dle *Bohemia* takto nechovali.¹¹ České vítězství bylo vskutku drtivé. Z německé kandidátky *Liberálních přátel ústavy* prošlo pouze deset ryze německých kandidátů, dalších 28 zvolených obecních starších kandidovalo současně na obou kandidátkách. Češi tedy dobyli 52 ryze českých mandátů, a získali tak nadpoloviční většinu v pražském sboru obecních starších i bez ohledu na skupinu kandidátkových *dablérů* či národnostních *neutrálů*. Němců pak z 90 zastupitelů bylo sotva 15. S tak výrazným úspěchem předem nikdo nepočítal.¹² Představitelé *Pokroku k lepšímu* byli s volebním výsledkem spokojeni, nicméně některé voličské sbory jim zůstaly uzavřeny (I. a II. sbor na Hradčanech, I. sbor na Malé Straně, celý Josefov).

Jaká tedy byla *Strana pokroku*? Předně je třeba zopakovat, že se nejednalo o stranu v pravém slova smyslu, nýbrž jen o lokální volební výbor, který byl poměrně nepočtený. Suma jeho členů se pohybovala v řádu desítek, maximálně kolem 150 osob, z nichž drtivá část byla zcela pasivní. Ve volebním výboru *Strany pokroku* jednoznačně dominovala pražská volební problematika (sestavování kandidátek, nominace radních a purkmistra) a nelze vyloučit, že se v určité míře mohla objeovat i další (nevolební) pražská témata a zájmy. V praxi to znamenalo, že národněemancipační program, prvořadý pro Národní stranu jako celek, stál v pražské komunální politice stranou. To umožňovalo nejen praktickou a pragmatickou politiku dosahující reálných výsledků, ale současně i zapojení té části pražské měšťanské elity, která se (zatím) neprofilovala v duchu českého nacionalismu; tzn. elity, která se politicky cítila být sice spíše českou, ale nacionálně byla ještě indiferentní, tedy *bémáckou*. Na rozdíl od celozemské Národní strany tak v její pražské organizaci (tj. Straně pokroku) byl daleko větší prostor pro participaci a prosazení tradiční pražské měšťanské elity, která měla mnohdy kořeny hluboko v předbřeznové éře. Vedle silnějšího zastoupení nacionálně indiferentních či vlašných elementů či dokonce několika Němců¹³ se tato lokální organizace od Národní strany odlišovala i poněkud konzervativnějším charakterem. Tato odlišnost pramenila ze sociální tradice pražského měšťanstva, ale

nauk 1913 — třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, Praha 1914, s. 19. Z pražských čtvrtí největší účast dosáhlo Staré Město (89%), nejnižší Malá Strana (86%). Nejvyšší účast se pak projevila ve III. voličském sboru (90%). Přesné počty dostavivších se voličů podle jednotlivých volebních okresů a volebních sborů in: V. KRAUS, *Dějiny*, s. 9.

11 *Bohemia*, 13. března 1861.

12 Pavel BĚLINA a kol., *Dějiny Prahy II. Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha — Litomyšl 1998, s. 148; Václav VOJTÍŠEK, *Obnova české správy města Prahy roku 1861 a její význam*, Praha 1931, s. 10. Přehled zvolených zastupitelů in: V. KRAUS, *Dějiny*, s. 9–10.

13 S. B. Heller v komentáři k Sladkovského projevu o obecní politice v Praze uvádí, že Strana pokroku k lepšímu v sedmdesátých letech kandidovala do obecního zastupitelstva „jenom vlastní svoje stoupence a několik málo Němců, kteří téměř ve všem šli od dávná ruku v ruce se stranou staročeskou, tak že jich ostatní Němci za své zástupce neuznávali“. Karel SLADKOVSKÝ, *Výbor z politických řečí a úvah Dra. Karla Sladkovského*, pořádá Servác Heller, Praha 1899, s. 137.

s ohledem na převahu řešení praktických obecních záležitostí toto ideové odstínění ve vztahu ke zbytku Národní strany nehrálo větší roli.

Nacionálně vlašný charakter značné části pražského měšťanstva, zejména na Malé Straně, Hradčanech a zčásti i Starém Městě, však nebyl překážkou, aby se tato *bémácká* část pražských honorací nedala občas strhnout českou nacionální politikou. Takovým momentem, domnívám se, byly např. právě obecní volby 1861 a bezprostřední dění po nich. Nastávající spolupráce české a *bémácké* frakce v zastupitelstvu se ukázala jako dlouhodobě nosná a přitom přirozená koalice, která v průběhu šedesátých let vedla k faktickému *vyšachování* nacionálněliberálních Němců z obecního zastupitelstva. Pražští *bémáci* však v rámci honorací disponujících volebním právem byli na druhou stranu natolik silní, že v šedesátých a sedmdesátých letech silně spoluurčovali politiku pražské obecní reprezentace, a nacionálně česká frakce na to musela brát patřičný zřetel. Vnějšíková *čechizace* města *bémáckým* elitám nevadila, jejich primárním zájmem byl totiž podíl na správě města a vlastní hospodářské zájmy. Zájmy tak sice byly do určité míry odlišné, ale současně se nekřížily a *bémácká* frakce postupně během následujícího čtvrtstoletí splynula s nacionálně česky vyprofilovanější částí Strany pokroku. Šlo zde koneckonců i o generační otázku.

Specifičtější sociální a národnostní složení Strany pokroku se následně odráželo v tom, že vůdci Národní strany (Palacký, Rieger, Klauďy, Brauner, Skřejšovský, Zeithammer aj.) sice i ve Straně pokroku uplatňovali velký vliv, ale zdaleka nikoliv rozhodující, jako tomu bylo ve vedení Národní strany a v jejích orgánech (poslanecký klub apod.). Autoritativní způsoby rozhodování tak ve Straně pokroku neměly srovnatelný prostor a *národní vůdci* opakovaně nedokázali prosadit některé své názory a představy (zejména v personální rovině) a museli buď hledat kompromisní řešení, anebo odejít i s porážkou.¹⁴ Uvedená *liberálnost* se ovšem neprojevovala ani tak ve vlastní Straně pokroku, jako spíše v obecním zastupitelstvu vzniklém na základě jejích politických aktivit. Na druhou stranu však tuto větší liberálnost vyvažovala výrazná věcná a intelektuální nekompetentnost nemalého počtu obecních starších. Ta byla daná za extrémně honorační charakter Strany pokroku, kdy se jejich 90 kandidátů na obecní zastupitele rekrutovalo maximálně ze zhruba 200 osob, ale např. v šedesátých letech, jak bude ještě ukázáno dále, z počtu ještě daleko nižšího a hlavně personálně málo proměnlivého!¹⁵ V pražské komunální politice šedesátých a sedmdesátých let tak vůbec nefungoval *přirozený výběr* politických elit ani politic-

14 Tento stav se jasně ukazoval např. při volbách purkmistrů, např. zvolení mladočecha J. Huřeše či *neosedlání* si F. Dittricha.

15 Těchto 200 *aktivistů*, tedy jakýchsi členů Strany pokroku, se rekrutovalo z cca 6 000 pražských voličů, z nichž ovšem ¼ až ⅓ byli Němci, další pak mladočeši nebo politicky pasivní lidé, kteří k volbám nechodili. Reálně tak uvedenou skupinu 200 osob reprezentovalo maximálně 2 000 voličů, ideálně se tedy jeden mandát vybíral z deseti voličů. Tento bizarní model srovnání pouze s kurií velkostatků na českém sněmu, kde se jeden poslanec vybíral z cca tří voličů! Srov. Luboš VELEK, *Die Organisation der Großgrundbesitzer in den böhmischen Ländern 1860–1914 am Beispiel des sog. konservativen Großgrundbesitzes in Böhmen*, in: Tatjana Tönsmeier — Luboš Velek (edd.), *Adel und Politik in der Habsburgermonarchie und den Nachbarländern zwischen Absolutismus und Demokratie*, München 2011, s. 265–317, zde s. 280.

kých lídrů a volební systém generoval z velké části nekompetentní, až neschopné zastupitele, kteří byli sice úspěšní v osobním životě (bohatí podnikatelé, rentiéři), ale jejich úspěch vzešel z jiných typů kariér nežli z politické kariéry založené na práci s veřejností, na řečnění, na schopnosti přesvědčit odpůrce, nalézat kompromisy, řídit sbor obecních starších složený často ze solitérů postrádajících *kompetence zastupitele*. Tento deficit se pravidelně projevoval např. ve výše analyzované nemožnosti nalézt mezi zhruba 80 zastupiteli, kteří by byli jinak pro vládu akceptovatelní (tedy vyjma vůdců Národní strany), schopného starostu!

Přínejmenším od sedmdesátých let se tak vyvíjela velmi specifická a v rámci Národní strany silně autonomní pražská organizace strany, která svoji autonomnost postupně posilovala. Tendenci k posilování autonomie a nezávislosti opírala o sebevědomé individuality z řad zastupitelů-podnikatelů, které se sice pro správu města a vlastní politiku příliš nehodily, ale o to více žárlily na poloprofesionální politiky z vedení Národní strany, kteří se je snažili ovlivňovat a řídit. Strana pokroku se de facto stala jakousi stranou ve straně, která žila primárně svými vlastními problémy, zájmy a konflikty. Do těchto si pak vedením Národní strany nedala zasahovat, respektive činila tak s krajní nevolí. Nic na tom nedokázal změnit ani fakt, že nejužší vedení Strany pokroku bylo personálně identické s vedením Národní strany, ale nedokázalo již spolehlivě *osedlat* své zvolené zastupitele. Vedoucí špička Strany pokroku (Rieger, Brauner, Klauudy, Zeithammer) byla do značné míry pouhou ikonou pro voliče a současně zástěrkou pro uplatňování zájmů rozhodujících klik uvnitř pražské měšťanské elity zastoupené v obecním sboru starších.

Míru autonomie pražské organizace staročeků koneckonců výmluvně dokládá již to, že její název nekorespondoval s názvem Národní strany, a to nejen až do zániku volebního výboru Strana pokroku v roce 1884, ale i poté, co tento výbor nahradil volební spolek *Jednota občanů pražských*.¹⁶ Vedení Národní strany si bylo osobitého postavení své pražské organizace, či spíše pražských politických elit hlásících se (leckdy jen formálně) k Národní straně, vědomo a danou realitu akceptovalo s patrnou neochotou. Postavení Prahy v zemi bylo výjimečné, a to nejen politicky, nýbrž i hospodářsky.¹⁷ Hospodářsko-politický potenciál pražské obce se dal totiž velmi dobře využít ve prospěch celonárodní, a nikoliv jen pražské politiky. Pokladna pražské obce, její nemovitý majetek, administrativní aparát magistrátu a posléze i např. zahraničněpolitické kontakty (tzn. kontakty na jiná evropská velkoměsta) totiž do jisté míry mohly suplovat neexistující český stát, resp. mohly vytvářet dojem existujícího českého státu. Tento politický potenciál Prahy se v uvedeném smyslu též projevil, byť ve větší míře teprve na konci 19. století a v letech před vypuknutím první světové války.¹⁸ Vedení Národní strany se

16 JOP fungovala až do první světové války a její název jasně vypovídá o přetrvávající *supraetnicitě* staročeských komunálních elit a pochopitelně o koncentraci na pražskou problematiku.

17 „V každém organisonaném státě je totiž hlavní město jaksi obrazem celé země a tak i naše „Praga caput regni“ jest více než pouhá místní obec [...] ona jest právě hlavou a jaksi politickým rozumem celého tohoto staroslavného Českého království.“ NL, 19. listopadu 1865.

18 Zde narážím např. na kontakty pražské obce s Paříží či ruskými politiky apod., což bylo záležitostí spíše až konce 19. a počátku 20. století (srov. Stéphane REZNIKOW, *Frankofilství a česká identita 1848–1914*, Praha 2008; Pavla HORSKÁ, *Sladká Francie*, Praha 1996),

příliš samostatnou pražskou organizaci podařilo dočasně spoutat až v druhé polovině sedmdesátých let, kdy se náměstkem starostů stal A. O. Zeithammer, v té době Riegrova pravá ruka. Zeithammer, zdá se, de facto řídil chod města namísto starostů Huleše a Skramlíka. Funkci náměstka starosty navíc dokázal skloubit s rolí šéfredaktora staročeského deníku Pokrok a navíc měl také podporu J. S. Skřejšovského, který byl v sedmdesátých letech do značné míry šedou eminencí pražských staročeků. V okamžiku, kdy se Zeithammer stal říšským poslancem (1879), musel ovšem post náměstka opustit a svůj dosavadní značný vliv v Praze nedokázal udržet ani jako šedá eminence. Strana proto musela najít schopného starostu, a tím se v roce 1882 stal Tomáš Černý.

* * *

Pod prvním volebním prohlášením z prosince roku 1860 je podepsáno 22 osob z řad českých nacionalistů i národnostních *neutrálů*, kteří utvořili volební výbor. Kdy se sešli, jak se domluvili, jak výbor fungoval, nevíme; jeho jednatelem však již v této době byl F. V. Pštross, budoucí purkmistr.¹⁹ Během následujícího čtvrtroku tento volební výbor připravil kandidátku o 90 jménech.²⁰ V listopadu 1862, necelé dva týdny před doplňovacími volbami, se volební výbor Pokrok k lepšímu znovu objevil na scéně. Pod jeho prohlášením s kandidátkou bylo podepsáno 29 osob, z velké části stávající zastupitelé. Z řad kandidovaných naopak zmizela jména *neutrálů*, snad jen s výjimkou architekta Ullmanna; mezi navrhovateli kandidátů pak již národnostně sporným či přímo Němcem — na rozdíl od voleb v roce 1861 — nebyl nikdo.²¹

V následujících letech pravidelně stoupal počet jmen osob, které se objevují pod volebními prohlášeními s kandidátkami coby členové volebního výboru Strany pokroku. Od roku 1863 se sami opět označují jako *výbor*, přičemž výborem se zde nerozumí jakýsi ze středu této strany volený orgán, nýbrž celá strana ve smyslu *volební výbor*, zvaný Strana pokroku. Pozoruhodný je zejména *skok* v počtu členů výboru mezi roky 1867 a 1868 (navýšení o 63%!), který pravděpodobně souvisel s relativním českým volebním neúspěchem v roce 1867 a se snahou připravit se na další volby lépe — tím spíše, že tyto volby (1868) se konaly v atmosféře výjimečného stavu.²²

Pod svoláními Strany pokroku k obecním volbám se víceméně opakují jména již výše zmíněných, jejichž řady postupně rozšířili např. velkopodnikatelé (V. Kunz, B. Bondy, A. Oliva, F. Odkolek, V. Kriesche); majitelé velkých pražských realit (J. Kaura, B. Hanke, J. Šebek); početní provozovatelé pivovarů (V. Nebeský, E. J. Kittl, J. Milde st.,

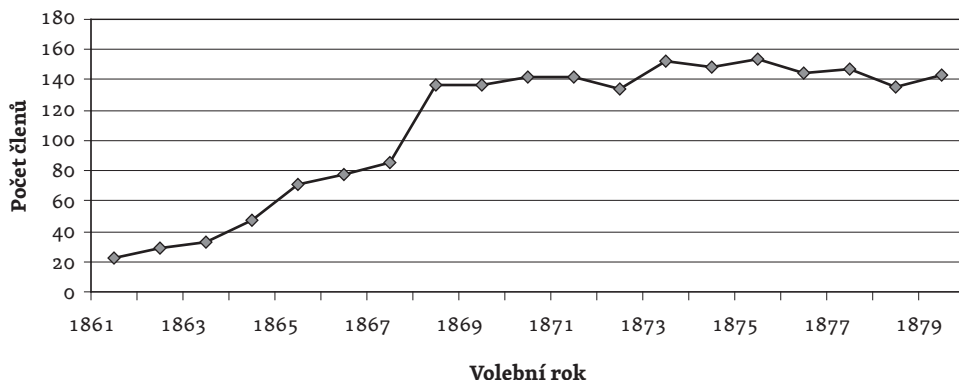
ale setkáváme se s ní i v sedmdesátých letech — např. demonstrativní přijetí ruského generála Čerňajeva Skramlíkem a Zeithammrem v lednu 1877.

¹⁹ ANM, FLR, k. 108, svolání Spoluobčané z 26. prosince 1860; otištěno in: *NL*, 2. ledna 1861.

²⁰ *NL*, 3. března 1861.

²¹ *NL*, 17. listopadu 1862.

²² Přehled (na jehož základě byl vytvořen graf č. 1) sestaven dle: *NL*, 17. listopadu 1862, 18. listopadu 1863, 20. listopadu 1864, 19. listopadu 1865, 27. listopadu 1866, 24. listopadu 1867, 21. listopadu 1869, 23. listopadu 1870, 23. listopadu 1871, 22. listopadu 1872, 19. listopadu 1873, 22. listopadu 1874, 21. listopadu 1875, 25. listopadu 1877; *Pokrok*, 17. listopadu 1872, 22. listopadu 1876 a 19. listopadu 1878; *Naše listy*, 11. prosince 1868; *Politik*, 23. listopadu 1879.

GRAF Č. 1: Vývoj počtu členů volebního výboru Strany pokroku 1861-1879

A. Klenka ml.) či majitelé tiskáren a knihkupectví (B. Stýblo, I. Kober). Nechyběli pochopitelně ani představitelé inteligence a svobodných povolání (prof. K. Kořistka), advokáti (J. Škarda a J. S. Prachenský) či vlivní soukromí úředníci (Š. Pollach). V roce 1864 řady volebního výboru rozšířili automaticky představitelé všech významnějších českých periodik (J. Grégr, K. Sladkovský, J. S. Skrejšovský, F. Šimáček a V. Zelený). Jejich přijetí ukazuje na rostoucí význam tisku i pro komunální politiku, současně však signalizovalo hlubší politizaci Strany pokroku a postupnou profilaci staro- a mladočeského křídla.

Ze způsobu sestavování obecních kandidátek a uvádění jmen členů volebního výboru vyvozují, že Strana pokroku v šedesátých letech ve skutečnosti neexistovala v podobě nějakého pevněji organizovaného politického subjektu a že sestavení aktuální podoby volebního výboru Strana pokroku představovalo do značné míry volnou, ačkoliv cyklicky se opakující záležitost. Domnívám se, že volební prohlášení (bezobsažná a ve své podstatě stále identická) volebního výboru Strana pokroku a podpisy pod nimi v šedesátých letech vznikaly na půdě jednak stávajícího zastupitelstva, jednak na půdě Měšťanské besedy, která byla skutečnou základnou pražského měšťanstva a která jako oficiálně nepolitický spolek nevstupovala přímo do politiky, přičemž současně byla otevřena jak staročechům, tak mladočechům. Změnu můžeme registrovat až od počátku sedmdesátých let, kdy se poprvé setkáváme s náznaky hmatatelnější existence Strany pokroku a s určitou formalizací jejího jednání a rozhodování. Veřejně se však Strana pokroku prezentovala jako politický subjekt, který je všennárodní a hájí zájmy všech (volících) vrstev pražského obyvatelstva: „Co v měšťanstvu pražském jest poctivého, statečného, občanského, svobodomyšlného, vlasteneckého, vše shrnulo se pod prapor strany ‚Pokroku‘, kteráž ze svého středu kandidáty vám odporučí. Potřebí pohlédnouti jen na ta jména komitétu: samí synové domácí, zástupcové všech tříd, všech povolání a zaměstnání bez ohledu na vyznání náboženské nebo jazyk.“²³

²³ NL, 17. listopadu 1865. *Národní listy* současně představily německou kandidátku jako kandidátku cizáků, neznámých a bezvýznamných lidí, o město nezasloužilých, samých c. k. úředníků a židů!

Tak jako pražské volby roku 1861 skončily velkým vítězstvím Čechů, končila podobným úspěchem i další každoroční doplňovací volební klání. Němci byli v pražském zastupitelstvu rok od roku méně početně zastoupeni a ztráceli své pozice i v dosavadních úřednicko-důstojnických baštách, jakou byla např. Malá Strana.²⁴ Mnohem důležitějším nežli každoroční drobné zisky v počtu zastupitelů však bylo to, že zhruba od roku 1864 se v německém voličstvu Prahy začala šířit volební apatie a smíření se s menšinovým postavením, které při platném většinovém volebním systému nedávalo naději na adekvátní zastoupení národnostní menšiny ve správě města. Tato apatie pochopitelně kontrastovala s dosavadní silnou disciplínou českého voličstva, které Strana pokroku dokázala účinně disciplinovat a mobilizovat. České noviny upozorňovaly i na údajně nový fakt, že nemalá část úředníků a důstojníků nyní poprvé volila české kandidáty a nebrala tak ohled na přání či nařízení svých představených, jako tomu bývalo dosud. Emancipace pražského voličstva, včetně úředníků atd., tedy byla na vzestupu.²⁵

Současně ale platilo také to, že komunální volební střety v Praze se i po rozkolu v Národní straně (1863) odehrávaly stále výhradně v rovině Strana pokroku versus *haasovci*, a mladočesko-staročeský rozkol se tak na pražské komunální úrovni zatím neodrážel.²⁶ A právě v tomto ohledu zřejmě tkvěla největší výhoda existence pražské Strany pokroku, stojící do značné míry paralelně vedle celozemské Národní strany. Zatímco v rámci Národní strany docházelo od roku 1863 ke střetům mezi jejími různými zájmovými a světónázorovými frakcemi, do prostředí pražské Strany pokroku, personálně a rámcovým programem identické s Národní stranou, se tyto konflikty zatím nepřenášely vůbec, případně pouze nepatrně. Strana pokroku tak na území hlavního města země vystupovala navenek i zevnitř jednotněji, což bylo důležité s ohledem na přetrvávající těžké volební boje s pražskými Němci. V případě, že by se česká politika v Praze rozpadla na více frakcí, a do voleb by tak místo dvou subjektů vstupovaly tři (mladočeši, staročeši, Němci), by totiž mohlo díky většinovému volebnímu systému snadno dojít k posílení německé (*haasovské*) strany, a to dosti výraznému. Hrozba posílení politického zastoupení pražských Němců proto byla výrazně integrujícím a sjednocujícím faktorem v rámci Strany pokroku.

Dlouho očekávané ovládnutí všech volebních sborů Starého Města a Malé Strany se dostavilo v listopadu 1866: „Včera jsme slavili po dlouhé době utrpení a zármutku také jeden den nezkalené radosti. Byl to den pražských obecních voleb. [...] Naše vítězství jest úplně v nejrozsáhlejšího toho slova smyslu. [...] v záležitostech obecních není žádné strany *haasovské* více.“²⁷ Že se jednalo o celonárodní úspěch bedlivě sledovaný i poslaneckým klubem na zemském sněmu, dokládá debata a oslava tohoto

24 Roku 1863 na Malé Straně Češi vyhráli nejen v I. a III. sboru, ale smazali i dosavadní náskok Němců ve II. sboru: volba zde v prvním kole voleb skončila rovností hlasů (155 : 155). *NL*, 24. listopadu 1863. Strukturovaný přehled volební účasti též in: V. KRAUS, *Dějiny*, s. 28.

25 *NL*, 29. listopadu 1864.

26 *NL*, 26. listopadu 1864. *Haasovci* se rozumí pražští Němci — narážka na jejich někdejšího předáka Andrease Haaseho.

27 *NL*, 29. listopadu 1866.

vítězství na jeho půdě, kterou v protokolu lapidárně shrnuje jediné slovo: „Radost!“²⁸ Signifikantní pro budoucnost bylo, že německá strana v těchto volbách zcela rezignovala na III. sbory Starého a Nového Města, Malé Strany i Hradčan a nepostavila zde již žádné kandidáty.²⁹

To, že v politice není nikdy nic stálé, se ovšem projevilo již v listopadu 1867. Němci tehdy opětovně kandidovali jen v I. a II. sborech. Češi sice udrželi v předchozím roce dobytý, ale již jen těsnou většinou, II. sbor na Starém Městě, vždyť posledního zvoleného Čecha J. S. Skrejšovského dělilo od nejúspěšnějšího, leč nakonec poraženého kandidáta německého Casina, vůdce pražských Němců F. Schmeykala, pouhých pět hlasů! Na Malé Straně ale tentokrát Češi ve II. sboru propadli, a to včetně vloni vítězného Seelinga. Rozdíl činil opět přibližně 20 hlasů. Důvodem porážky mohlo být, že doma zůstalo 30% oprávněných voličů tohoto malostranského sboru. Varováním pro Stranu pokroku však byl i výsledek ve III. sboru na Hradčanech (z 24 voličů volilo 18), ve kterém propadl *pokrokářský* kandidát Jaroš proti nezávislému kandidátu Kottovi, který ovšem podle tisku byl snad také „rozhodný Čech a přívrženec Strany pokroku“. Tyto *vady na kráse* však zcela zastínil fakt, že Němci v zastupitelstvu přišli o své (symbolické) ikony, jakými byli dosavadní obecní starší Schmeykal, Dotzauer, Tedesco a Volkelt.³⁰

Jasným neúspěchem pro českou stranu ovšem skončily volby v prosinci 1868.³¹ Češi tehdy znovu a úplně ztratili nedávno dobyté II. sbory jak na Starém Městě, tak na Malé Straně. Na volebním výsledku se odrazila skutečnost, že přípravy a průběh samotných voleb se odehrávaly v atmosféře výjimečného stavu nad Prahou. Strana pokroku tehdy do volebního dění vstupovala — poté co marně žádala o odročení voleb až do doby po odvolání výjimečného stavu — *s rukama napolo svázanýma*, kdy nebyla možná obvyklá předvolební agitace.³² Strana německého Casina počítala s podporou místodržitele, generála Kollera, což naznačuje skutečnost, že Němci nyní postavili své kandidáty i ve III. sborech, do kterých předtím již po několik roků nekandidovali z důvodu neprůchodnosti svých kandidátů do těchto drtivě českých sborů. Došlo také k výraznému, resp. skokovému navýšení počtu oprávněných voličů, a to paradoxně zřejmě v souvislosti s rozhodnutím městské rady ze 17. listopadu 1868 o vymazání 468 voličů,

28 Národní archiv v Praze (NA), Český klub (ČK), k. 1, protokol zemského poslaneckého klubu 28. listopadu 1866.

29 NL, 29. listopadu 1866. Strukturovaný přehled volební účasti též in: V. KRAUS, *Dějiny*, s. 39.

30 NL, 29. listopadu 1867. Strukturovaný přehled volební účasti též in: V. KRAUS, *Dějiny*, s. 45. Bez zajímavosti není fakt, že na Hradčanech o dva roky později Strana pokroku vsadila právě na Kotta, kterého nyní sama přímo kandidovala — a vyhrál samostatný kandidát Jaroš! Komunální politika se na Hradčanech začala Straně pokroku poněkud vymykat a tendovala k vlastní autonomii, čemuž nahrával velmi nízký počet zdejších voličů, kteří se navzájem dokázali domluvit bez *komanda* strany. NL, 30. listopadu 1869. V pozůstalosti K. Sladkovského se pak nachází elaborát věnovaný volebním machinacím během voleb 1867: LAPNE, Sladkovský, k. 1.

31 Volby byly přesunuty na prosinec — místo pravidelného listopadu — s ohledem na změnu volebního řádu do pražské obce. V. KRAUS, *Dějiny*, s. 57.

32 *Naše listy*, 8. prosince 1868.

kteří dlužili odvedení daní apod.³³ Domnívám se, že tento krok městské rady byl původně namířen proti Němcům s cílem posílit české pozice (viz nepřesvědčivé volební výsledky v roce 1867), ale v enormně vypjaté předvolební době a pochopitelně v atmosféře politické perzekuce Čechů ze strany vlády tyto možné volební čachry krátce před volbami nakonec vyvolaly přesně opačný efekt. Z nejrůznějších důvodů a prostřednictvím nejrůznějších nástrojů (vládní podpora, změny volebního řádu do obce, masivní škrtnání v seznamech voličů) totiž evidentně došlo k aktivizaci německého elektorátu, a to jak obnovenými německými kandidaturami ve III. sborech (symbolický význam), tak rychlým doplacením daní německých nevoličů především ve II. sborech. Výsledkem byl nakonec mimořádný počet zaregistrovaných voličů i vyšší volební účast! Tato vlna zájmu o volbu, jinak v době výjimečného stavu a zastrašování obyvatelstva úřady i sociálními nepokoji jistě paradoxní, je dobře patrná z následující tabulky.

Rok	Oprávněných voličů (celkem)	Volební účast (celkem)	II. sbor Staré Město	II. sbor Nové Město	II. sbor Malá Strana
1867	5466	3605 (66%)	639 z 890 (72%)	702 z 1121 (62%)	349 z 490 (71%)
1868	6364	4344 (68%)	709 z 953 (74%)	847 z 1362 (62%)	376 z 535 (70%)
1869	6505	4037 (62%)	672 z 1014 (66%)	802 z 1400 (57%)	350 z 499 (70%)
1870	6503	3969 (61%)	624 z 1012 (62%)	794 ze 1411 (56%)	376 z 533 (71%)

TABULKA Č. 2. Volební účasti v Praze v letech 1867–1870 (celkový přehled a přehled vybraných II. sborů)

Volební neúspěch z roku 1868 se v listopadu následujícího roku již neopakoval. Češi opět zvítězili — s výjimkou Josefova — ve všech městských čtvrtích a ve všech jejich sborech. Odstup Němců za Čechy v počtu hlasů byl dokonce značný, ve II. sboru na Starém Městě činil okolo 120 hlasů. Počínaje rokem 1870 byly obecní volby v Praze již ryze českou záležitostí, a to ve všech sborech všech čtvrtí s výjimkou někdejšího židovského města.³⁴ To na své dobytí teprve čekalo.

Němci přestali od roku 1871 ve všech sborech s výjimkou Josefova stavět své kandidáty a němečtí voliči přestali z valné části chodit k obecním volbám.³⁵ Opticky se neúčast německých voličů na volebním dění projevila výrazným poklesem volební účasti. Německá neúčast přirozeně utlumila i českou předvolební agitaci, která ne-

³³ V. KRAUS, *Dějiny*, s. 57. Hry s přiznáním volebního práva do obce se přitom v Praze objevily již v roce 1867, kdy např. městská rada zřejmě omezila počet voličů-úředníků (často Němci) zvýšením podmínky pro přiznání jejich volebního práva. Zatímco dosud volivali úředníci od 700 zlatých ročního platu, nyní to mělo být od 840 zlatých apod.! V. KRAUS, *Dějiny*, s. 41–42.

³⁴ Srov. volební výsledky NL, 29. listopadu 1870.

³⁵ Liberální Němci (tzv. strana Casina) opustili sbor obecních starších a 26. listopadu 1871 vydali prohlášení, že se obecních voleb v Praze nadále účastnit nebudou. *Bohemia*, 26. listopadu 1871.

byla v dosavadní míře nezbytná, a proto řada českých voličů také začala volební urny ignorovat. Volby, opakující se navíc každý rok, ztratily jasně identifikovaného nepřítele, podstatně se odnacionalizovaly a zejména Strana pokroku nadále navrhovala pouze takový počet kandidátů v jednotlivých sborech, kolik se v nich právě uvolnilo mandátů. Volby tak de facto přestaly být volbami, neboť v nich scházela jakákoliv konkurence. Jejich význam se posunul pouze do roviny symbolické a manifestační. Samostatní čeští kandidáti nevystupovali, neměli by totiž proti autoritě doporučení národních vůdců šanci. Volební náklady v takovéto atmosféře přiměřeně klesaly. V roce 1874 (kdy byla poslední společná staročesko-mladočeská kandidátka) vyšla agitace k pražským obecním volbám na pouhých 894 zlatých, kdy se nepodařilo ani zdaleka vyčerpat celý volební fond (1330 zlatých — úspora tedy činila 436 zlatých).³⁶

Rok/ čtvrť	St. Město			N. Město			M. Strana			Celkem
	I.	II.	III.	I.	II.	III.	I.	II.	III.	
1871	243/ 580	357/ 1015	421/ 741	317/ 710	569/ 1450	524/ 901	X	221/ 522	141 /226	2948/ 6449
	41%	35%	57%	47%	39%	58%	X	42%	62%	46%
1872	221/ 599	322/ 1025	407/ 768	270/ 716	492/ 1400	494/ 916	72/ 181	X	131/ 234	2476/ 5996
	37%	31%	53%	38%	35%	54%	40%	X	56%	41%
1873	217/ 577	293/ 1000	345/ 681	242/ 690	510/ 1491	412/ 814	83/ 177	208/ 586	132/ 214	2602/ 6489
	38%	29%	51%	35%	34%	51%	47%	35%	62%	40%
1874	184/ 533	249/ 957	300/ 696	234/ 641	483/ 1453	378/ 821	70/ 178	184/ 625	94/ 224	2250/ 6302
	35%	26%	43%	37%	33%	46%	39%	29%	42%	36%

TABULKA Č. 3: Volební účast v pražských obecních volbách 1871–1874³⁷

Pokles významu pražských obecních voleb se odrazil i v grafické úpravě informování *Národních listů* o nich: zatímco v šedesátých letech kandidátka zabírala čelní místo na první straně deníku, koncem šedesátých let se stěhovala do lokálek na druhé straně a v letech 1872 či 1874 již měla podobu pouhé noticky. Novou krev měl obecním vol-

³⁶ ANM, FLR, k. 127, fascikl Archiv Pokroku, účet za volby vystavený obecním starším G. Žižkou dne 12. prosince 1874. Z účtu vyplývá, že bylo rozesláno 5 784 ks obálek (201 zlatých), tedy volební materiály dostali prakticky všichni voliči. Největší suma pak padla na dva inzeráty v denících: v *Politik* 130 zlatých, v *NL* 120 zlatých, v *Pokroku* 100 zlatých a v *Poslu z Prahy* 75 zlatých. Zbylé prostředky pak byly vynaloženy zejména na kancelářské práce.

³⁷ *NL*, 28. listopadu 1871, 26. listopadu 1872, 25. listopadu 1873 a 24. listopadu 1874. Římské číslice označují číslo volebního sboru, číslo před lomítkem znamená počet voličů, číslo za lomítkem celkový počet oprávněných voličů. Na Malé Straně se v roce 1871 a 1872 v I., resp. II., sboru volby nekonaly.

bám v Praze vlít do žil až nový boj mladočeské a staročeské frakce o ovládnutí Prahy. K tomu však došlo až na samém konci sedmdesátých let a zejména v osmdesátých a devadesátých letech.

Pevné ovládnutí pražského zastupitelstva a zatlačení pražských Němců při volbách do menšiny, byť ještě nikoliv zcela bezmocné, rozvolnilo dosavadní jednotu a disciplínu českých zastupitelů ve sboru obecních starších. Od konce šedesátých let se ve sboru obecních starších zřetelněji profilovala staročeská a mladočeská frakce. Přenesení osobních animozit z Národní strany do pražské komunální politiky (např. Skrejšovský a Zeithammer versus bratři Grégrové spolu s Hulešem a Škardou) a postupná krystalizace odlišných komunálních zájmů a jejich automatické a ne vždy racionální slučování s politickým bojem a averzemi na půdě Národní strany dále oslabovaly vliv vedení Národní strany na pražskou politickou scénu a posilovaly autonomnost Prahy. Tomu pochopitelně napomáhaly i některé zásahy státní správy (např. nepotvrzování starostů v případě zvolení tzv. deklarantů), které oslabovaly postavení špiček Národní strany v Praze, aniž by však tento cíl úřady primárně sledovaly. Mladočeská frakce byla v Praze tehdy již natolik silnou (mívala kolem 18 mandátů), že usilovala o své zastoupení v městské radě, kam se snažila dosadit K. Sladkovského a G. Žižku. Vývojem v zastupitelstvu značně zneklidněný konzervativce V. Gabler přitom poukazoval nejen na rostoucí vliv mladočeské frakce, ale především na její dobrou organizaci. Stranou nenechal ani předpokládané mladočeské korupční zájmy v pražské obci: „Jistá strana, kterou nám netřeba blíže naznačiti, ukazuje nám při každé příležitosti, kde se jedná o vydobývání většího vlivu a jiných potřebných věcí, svou velmi dobrou organizaci. Liberté jim znamená, že všude musí míti volné ruce, égalité, že každý z nich musí něco dostati, a fraternité, že každý pro všechny musí pracovati a všichni pro každého. Možná že my také ještě přijdeme k tomu, že naproti této stranické organizaci postavíme organizaci své strany, která až posud tu stojí jako bezbranné dítě a dostává tedy jeden pohlavek za druhým. Snad jednou budeme míti těch pohlavků dost.“³⁸

Gablerovo postesknutí v delší časové perspektivě nezůstalo bez odezvy. Nevznikla ovšem samostatná ani staročeská komunální organizace, ani mladočeská, nýbrž stávající volební výbor Strany pokroku byl položen na poněkud širší základ, aby ke své činnosti mohl čerpat širší legitimitu, udržet mladočechy pod svými křídly a současně je mít pod kontrolou. To ostatně dokládá výše otištěný graf, který ukazuje výrazné rozšíření členů volebního výboru právě kolem roku 1868. Volební výbor, v šedesátých letech zprvu samozvaný a posléze obsazovaný a rozšiřovaný ad hoc Riegrovými zřejmě libovolnými rozhodnutími, se od počátku sedmdesátých let měl kromě autority národních vůdců opřít i o vyslyšení názoru špiček pražských honorací a obou českých politických frakcí. Nástrojem k opatření si takovéto legitimacy se staly teprve nyní nově svolávané schůze členů volebního výboru Strany pokroku. Počet členů uvedeného volebního výboru se od počátku šedesátých let pohyboval v řádu desítek členů a postupně narůstal (viz graf). Koncem šedesátých let se pohyboval kolem stovky, kolem roku 1872 až 150 osob. Z pozdějších zmínek v mladočeském tisku však vyplývá, že

38 ANM, FLR, k. 28, Gablerova informační svodka o dění v Čechách pro F. L. Riegro z 22. prosince 1869.

tito členové nebyli v šedesátých letech nijak voleni, ale pouze autoritativně vybírání F. L. Riegrem a jeho nejbližším okolím. Současně se však takto autoritativně jmenovaný volební výbor ani nescházel a jeho členové svými jmény pouze dodávali obecním kandidátkám Strany pokroku zevnější lesk a doporučení voličům.

Počátkem sedmdesátých let však došlo ke změně ve struktuře výčtu jmen členů volebního výboru na předvolebních prohlášeních. Zatímco v šedesátých letech byli členové výboru na kandidátkách jmenováni nahodile, tj. nikoliv abecedně (Palacký, Rieger a Brauner byli pochopitelně prvními uvedenými), od roku 1872 na kandidátkách pozorujeme změnu: *svatá trojice* Palacký, Rieger a Brauner je samozřejmě v popředí, za ní ale následují v abecedním pořadí jména dalších osmi až deseti předáků obou českých politických frakcí (až do odchodu mladočechů) a špiček pražské komunální politiky a teprve za nimi v abecedním pořadí několik desítek, resp. stovka jmen zbývajících členů volebního výboru. Z této struktury kandidátky lze jistě vyvodit, že onen přibližný tucet vpředu uvedených jmen tvořil jakýsi užší komitét volebního výboru Strany pokroku.

1872	Palacký, Rieger, Brauner	Eiselt, Hanke, Huleš, Klaudy, Sladkovský, Škarda, Zeithammer, Žižka
1873	Palacký, Rieger, Brauner	J. Bělský, Hanke, Kriesche, Skopec, Sladkovský, Škarda, Zeithammer, Žižka
1874	Palacký, Rieger, Brauner	Hanke, Kriesche, Pollach, Prachenský, Skopec, Sladkovský, Škarda, Zeithammer, Žižka
1875	Palacký, Rieger, Brauner	Hanke, Kandert, Kriesche, Legler, Pollach, Prachenský, Skramlík, Vališ, Zeithammer
1876	Rieger, Brauner	Kandert, Kriesche, Legler, K. Makovský, Oliva, Pollach, Prachenský, Vališ, Zeithammer
1877	Rieger, Brauner	Kandert, Kriesche, Legler, K. Makovský, Oliva, Pollach, Prachenský, Vališ, Zeithammer

TABULKA Č. 4: Komitét volebního výboru Strany pokroku 1872–1877³⁹

Uvedenou hypotézu vyplývající z formální analýzy předvolebních prohlášení Strany pokroku potvrzují i ve zlomku dochované protokoly ze zasedání volebního výboru Strany pokroku v letech 1873 a 1874. Tyto protokoly jednak potvrzují personální složení komitétu volebního výboru v uvedených dvou letech, současně ale dokládají, že přinejmenším od roku 1873 se zpravidla v první polovině listopadu, tedy krátce před sestavením volebních kandidátek a volbami samotnými, odehrávaly schůze pléna volebního výboru, kde se zřejmě nejen debatovalo o kandidátce, ale současně se volil uvedený komitét nazývaný v protokolech buď *sbor důvěrníků*, nebo *užší komitét* Strany pokroku. Ten se poté postaral nejen o sestavení kandidátky, nýbrž i o provedení vo-

³⁹ Sestaveno na základě předvolebních prohlášení a kandidátek: NL, 19. listopadu 1873, 22. listopadu 1874, 21. listopadu 1875, 25. listopadu 1877; *Pokrok*, 17. listopadu 1872 a 22. listopadu 1876. Jména uvedená kurzívou označují mladočechy.

leb a agitací s tím souvisejících.⁴⁰ Jednalo se ovšem o neveřejný a dle všeho velmi formální proces, který měl v režii F. L. Rieger a jeho nejbližší spolupracovníci. Noviny o těchto schůzích a jejich výsledcích neinformovaly. Síly obou frakcí v nyní voleném užším komitétu byly vyrovnané — až do odchodu mladočechů v roce 1875 — a odrážely potřebu udržení národní jednoty. Rieger pak je v pramenech označován za předsedu „volebního sboru strany Pokroku k lepšímu“.⁴¹

Jmenování výboři byli bezpochyby předvybráni Riegrem a spol. na základě určitého konsensu obou českých frakcí, a tak ani zde nemůžeme hovořit o regulérní a svobodné, tentokrát dokonce vnitrostranické, volbě. Na druhou stranu je však patrné, že Rieger svého vlivu neužíval přespříliš a rozhodně jej nezneužíval v osobní (politický) prospěch. Důkazem je nejen to, že uvedený systém bez větší kritiky fungoval celá léta, nýbrž i Riegrovo vyznání, že se snaží ve výběru kandidátů (zejména na purkmistra) brát ohled na sympatie měšťanstva: „Je to faktor, který se znásilniti nesmí, nemá-li se mu dáti příčina ke stížnostem a tak usnadniti agitace a podpichování mladočechů, kteří výčitky té, že se na řemeslníky a vlastní měšťanstvo dosti nehledí, dávno již k agitaci proti nám užívají.“⁴² Je otázkou, zda uvedený model hierarchizování volebního výboru Strany pokroku vznikl až v roce 1872 a zda byl výsledkem tlaku mladočechů, či naopak tlaku zevnitř staročeského tábora, jak by mohlo naznačovat Gablerovo výše citované postesknutí nad nedostatkem staročeské organizace v Praze v roce 1869.

Nejenže nedemokratický, ale dlouho zjevně autokratický model výběru kandidátů do pražského zastupitelstva kupodivu oběma frakcím Národní strany dlouho vyhovoval, a to i v době, kdy už nebylo nutné brát zřetel na německé konkurenty (po roce 1869). Tento model přestal mladočechům vyhovovat v okamžiku, kdy byli z jeho procesu vyloučeni. Poprvé se tak stalo na podzim 1874 a ještě markantněji o rok později, kdy staročeši odmítli kandidovat a podpořit mladočeská esa (Čížek, Sladkovský), kterým právě vypršel mandát obecních starších.⁴³ Po 14 letech se od moci odstrčení mladočeši stali prakticky ze dne na den tvrdými kritiky předvolební praxe v Praze: „Kdo nezná způsob, jakým se v obci pražské navrhuje kandidáti, mohl by [...] za to míti, že byla svolána řádná schůze voličů pražských a že v ní ustanovovali se kandi-

40 Schůzi a volby užšího komitétu dokládají zmíněné protokoly, které uvádějí, kdo kolik obdržel hlasů: Bělský 89 hlasů, Hanke 91, Kriesche 91, Rieger 91, Zeithammer 49 (sic!), Skopec 68, Sladkovský 90, Škarda 89 a Žižka 89. Dále hlasy obdrželi: Fagner (44), Güttler (37), Pollach (36) a E. Grégr (23). Zhruba stejnou personální skladbu vedení Strany pokroku dokládá i protokol z roku 1874: Hanke (88), Kriesche (89), Rieger (89), Skopec (87), Sladkovský (89), Škarda (87), Zeithammer (83), Žižka (83), Prachenský (84) a Pollach (80). Ani jeden z protokolů však neuvádí, že by se hlasovalo o Palackém či Braunerovi! ANM, FLR, k. 121, fasc. Obec Pražská 1885–1899, protokol ze schůze voličů do zastupitelstva 16. listopadu 1873, protokol užšího komitétu Strany pokrok 14. listopadu 1874 a nedatovaný protokol ze schůze strany Pokroku [z roku 1874, nejpozději ze 14. listopadu 1874]; a k. 109, pozvánka na schůzi výboru Strany pokroku 12. prosince 1874.

41 ANM, FLR, k. 58, J. Škarda Riegrovi 18. listopadu 1876.

42 LAPNP, J. S. Skřejšovský (JSS), Rieger J. S. Skřejšovskému 3. července 1876.

43 Eduard GRÉGR, *Denník. II. (1874–1889)*, ed. Zdeněk V. Tobolka, Praha 1914, zápis 18. listopadu 1875, s. 20.

dáti nepředpojatým hlasováním. [...] Však v Praze se zcela jinak ustanovují kandidáti. Zde je sbor privilegovaných a samozvaných navrhovatelů, svolaných libovolně dr. Riegrem a od něho a jeho přátel libovolně rozmnožený. Navrhovací tento sbor je jako dědičným již téměř od patnácti let a jen něco málo vyvolených, kteří zvláště k tomu byli pozváni, má do sboru přístup. [...] Který měšťan pražský nepožívá zvláštní protekce u pánů držitelů dědičného komitétu ‚strany pokroku k lepšímu!‘ — jak se ten volební aparát nazývá — nesmí se porady o kandidátech ani zúčastniti. [...] tedy samozvaný, uzavřený, ze samých téměř pozvaných staročeků složený tak zvaný komitét volební...“⁴⁴ V odkrytí mechanismu pražských voleb a jeho pranýřování nalézáme hodně licoměrnosti a neupřímnosti — vždyť uvedený systém se stal předmětem mladočeské kritiky teprve ve chvíli, kdy z něj mladočeši přestali profitovat.⁴⁵

Popsaný model však nebyl jen zdrojem náhlé mladočeské frustrace, nýbrž i příčinou rychle upadajícího zájmu pražských honorací o obecní politiku. To jasně ukazují výše uvedená čísla (viz tabulka č. 3) a správně na to také poukázali i mladočeši: „Není tu vedle toho půldruhého sta dědičných navrhovatelů ještě na tisíce voličův, a mezi nimi mužů osvícených, prospěchu obce pečlivých a rozšafných, kteří mají míti právo žádati, aby také jejich hlas byl slyšán? Či mají ostat nadále jen hlasovacími mašinami, když jimi musili býti po celých patnácti let? [...] nežádejte od něho, aby rok co rok nemělo jiného práva, než jen dobíhat do volebních síní a na komando podle listiny, bez jeho spolupůsobení sestavené, volit za své důvěrníky muže, které většina voličův namnoze ani nezná! Patnáctileté mlčení naše neukládá nám za povinnost, abychom o způsobu volení, jak se děje v Praze, a mimo Prahu nikde jinde na celém širém světě, mlčeli ještě dále.“⁴⁶ Po tomto výronu nespokojenosti však mladočeská kritika víceméně ustala, a to i v situaci, kdy v období 1875–1877 byli mladočeši jen pasivními pozorovateli volebního dění ve staročeské režii.

* * *

V polovině listopadu 1875 pak došlo k velkému konfliktu obou frakcí nad pražskou obecní kandidátkou. Konflikt to byl dle všeho pro mladočechy kupodivu nečekaný a překvapivý, neboť na něj nedokázali adekvátně reagovat. Dne 18. listopadu totiž

⁴⁴ NL, 21. listopadu 1875. Další mladočeskou kritiku fungování Strany pokroku přinesly *Národní listy* v listopadu 1878. Tvrzení Národních listů, že volební výbor byl složen skoro ze samých staročeků, je pochopitelně účelové. V letech 1872 až 1874 v něm z přednějších mladočeků najdeme vedle jmenovaných členů užšího komitétu např. J. Bělského, A. Čížka, A. Finka, bratry Grégrovy, Krejčího, J. Kučeru, A. Mezníka, Nittingera, Prokopce, Strakatého, Tonnera aj.

⁴⁵ Nebylo by korektní zamlčet, že mladočeská nespokojenost s pražským volebním systémem se do určité míry projevila už v roce 1872, kdy *Národní listy* tradiční volební provolání Strany pokroku se seznamem nominovaných osobností poprvé v historii vůbec neotiskly! Na druhou stranu se zde však jednalo zřejmě jen o osobní rozhodnutí majitele *Národních listů* J. Grégra, a nikoliv mladočeků jako takových. Tuto hypotézu potvrzuje i skutečnost, že J. Grégr — odlišně od let 1871 a 1873 až 1875 — v roce 1872 nebyl na rozdíl od ostatních mladočeků včetně svého bratra Eduarda členem volebního výboru Strany pokroku. *Pokrok*, 17. listopadu 1872.

⁴⁶ NL, 23. listopadu 1875.

Strana pokroku zveřejnila kandidátku k obecním volbám, která neobsahovala jméno jediného mladočeského kandidáta! Mladočeská strana toto své jednostranné vyloučení z komunální Strany pokroku interpretovala jako projev stranické nenávisti a vášnivosti.⁴⁷ Pražské komunální volby se v listopadu 1875 s ohledem na již *tradiční* neúčast Němců a nyní i zaskočených mladočechů nesly plně ve staročeském duchu. Důsledkem však nebylo pouze *skvělé* absolutní vítězství staročeských kandidátů, nýbrž další pokles účasti voličů. Ta nyní průměrně činila již jen 33 %, přičemž v klíčovém II. sborech Starého a Nové Města se dostavilo jen 26 %, resp. 31 % oprávněných voličů!⁴⁸ Pokud by pražští Němci v takovéto situaci znovu postavili své kandidáty a dokázali mobilizovat své voliče jako např. v roce 1868, pak by hravě zvítězili nejen ve II. sborech, nýbrž i v I. sborech! Staročeši se však tohoto kroku zřejmě neobávali a místo toho, aby s pražskými mladočechy usilovali o nějaký *modus vivendi*, tak se intenzivně věnovali politickým čistkám na radnici.

Mladočeská strana, či spíše K. Sladkovský se v této době začal naopak zaobírat myšlenkou volební reformy do pražského zastupitelstva, která by zavedením poměrného volebního systému v národnostně a politicky rozděleném městě zamezila deformacím skutečných poměrů. Existující většinový volební systém totiž umožňoval absolutní moc jedné jediné frakce, která za sebou vůbec nemusela mít nadpoloviční většinu voličů, a současně zbavoval účasti na rozhodování celý jeden národ!⁴⁹ Sladkovský proto poměrný volební systém považoval obecně za demokratičtější a spravedlivější, viděl v něm nástroj k odstranění *volebního terorismu* a sliboval si od jeho zavedení i větší účast voličů ve volbách: „Jest nyní všeobecnou takřka stížností v životě ústavním, že velká část občanů je velmi lhostejna, a že zvláště v počtu na mnoze až povážlivém neúčastní se voleb zástupců veřejných všelikého druhu.“⁵⁰

* * *

Mladočeši se po roce 1875 ocitli v těžké defenzivě, neboť jejich postavení v přece jen konzervativnější Praze bylo citelně horší nežli na českém venkově. V předtuše volební porážky (a nic jiného se nedalo očekávat) proto vlastní kandidátku v listopadu

⁴⁷ NL, 19. a 21. listopadu 1875. Mladočeši o to více kvitovali vyjádření listu *Politik*, která „je sice sprostá a surová, jak to již leží v povaze její“, nicméně příznává „bez ostychu, že se ono vyloučení stalo zúmyslně a skutečně jen z důvodův politického stranictví“. Srov. *Politik* — ranní vydání, 20. listopadu 1875. Vlastní příčinou vyloučení mladočechů ze Strany pokroku bylo veřejné skandalizování Riegra a Palackého na mladočeském sjezdu v pražském Konviktu 7. listopadu 1875, kde byla oběma jmenovaným provolána hanba. NL, 8. listopadu 1875; srov. *Politik* — ranní vydání, 20. listopadu 1875.

⁴⁸ NL, 23. listopadu 1875; *Pokrok*, 23. listopadu 1875.

⁴⁹ Karel SLADKOVSKÝ, *Výklad voleb dle práva a spravedlnosti*, Praha 1875 (v roce 1910 tato brožura vyšla znovu, ovšem pod názvem *Právo menšin čili výklad voleb zástupců dle práva a spravedlnosti*). Srov. též projev K. Sladkovského v březnu 1879 na Žofíně, kde s tímto návrhem seznámil širší veřejnost: K. SLADKOVSKÝ, *Výbor politických řečí*, s. 143–145. V tomto výboru byla otištěna i výše citovaná brožura.

⁵⁰ K. SLADKOVSKÝ, *Výklad voleb*, s. 86–87.

1876 opět nepostavili (Němci rovněž ne), a čeští voliči hlavního města tak mohli volit opět pouze kandidáty Strany pokroku.⁵¹ Tomu samozřejmě odpovídala malá volební účast. Celkový průměr se sice držel na předchozích 33 %, ale v klíčových II. sborech účast voličů ještě více klesla, na Starém Městě dokonce na 24%! Na Novém Městě pak byla 31 %, na Malé Straně 27%. Oslobovala i účast v dosud nejaktivnějších III. sborech, kde volivali nejchudší voliči, a tím pádem nejčastěji i noví voliči, kteří ne každý rok dosáhli volebního práva, odvozovaného od zaplacení příslušné výše přímých daní. Účast se zde nyní pohybovala kolem 40 %. Tento trend nezastavilo ani to, že celkový počet voličů v roce 1876 výrazně narostl: z 5 994 v roce 1875 na 6 856 v roce 1876.⁵² Příčinu takovéhoho nárůstu absolutního počtu voličů, který ovšem nenásledoval růst zájmu o volby, neumím zatím jednoznačně vysvětlit. Na jedné straně jsme sice svědky nárůstu počtu voličů, a lze tedy vyslovit domněnku, že se tak dělo díky bohatnutí pražského měšťanstva (odeznívání předchozí hospodářské krize); na druhé straně však docházelo k mírnému poklesu počtu voličů ve všech I. a II. sborech, a lze tedy předpokládat jejich propadání do III. sborů. Odvážuji se proto vyslovit domněnku, že zhruba 15 % meziroční nárůst počtu voličů byl důsledkem nějaké politické agitace v rámci českého voličstva — např. doplácení daní pro III. sbory, mobilizace těchto nižších středostavovských a převážně řemeslnických vrstev —, která ovšem nakonec z nějakého důvodu nevyústila v konečný politický střet. Mobilizovat mohly teoreticky obě strany, staročeši i mladočeši, kdy mladočeši nakonec od kandidátky upustili, anebo staročeši, kteří se domnívali, že mladočeši se voleb přece jen zúčastní. Pro takovouto zahájenou, leč nedokončenou agitaci však zatím nemám oporu v prameňech a je třeba nechat ji k posouzení dalším výzkumům volebního chování pražského obyvatelstva.

Obdobně se situace vyvíjela i o rok později, v listopadu 1877, kdy mladočeši s vlastní kandidátkou opět nepřišli. Němci volby rovněž bojkotovali, byť v atmosféře českého rozkolu a bojkotu voleb velkou částí českých voličů (mladočechy, ale i *línými* voliči) teoreticky mohli znovu dobýt některé sbory (zejména II. sbory). Nicméně se o to nepokusili. Sázeli spíše na to přimět vládu, aby rozpustila pražské zastupitelstvo a jmenovala do čela města vládního komisaře.⁵³ Oproti rokům 1875 a 1876 však *Národní listy* tentokrát své čtenáře alespoň stručně informovaly o staročeských kandidátech a v inzertní části dokonce otiskly celou kandidátku Strany pokroku. Mezi kandidujícími se objevil i *exmladoček* či *polostaroček* Jakub Škarda, který se v roce 1877 již ani

51 Voliči, kteří se nakonec dostavili, byli stále velmi disciplinovaní a prakticky všechny odevzdané hlasy zněly na jména kandidujících (jejich počet byl stejný jako počet uvolněných mandátů). Pouze ve II. sboru na Novém Městě bylo cca 30 až 40 hlasů neplatných, rozptýlených či na jiná jména odevzdaných (na základě novinových statistik nejde blíže specifikovat), což kontrastovalo s jinými sbory a čtvrtěmi, kde podobné hlasy byly v řádu několika málo jednotek! Že by zárodek voličské neposlušnosti?

52 NL, 28. listopadu 1876 a *Pokrok*, 28. listopadu 1876.

53 „Majít již hotový plán válečný, kterak by ‚korigovali‘ volební listiny a vykazovali zaplacení daně, aby se dodělali většiny!“ Hlavním strůjcem popsaného německého *převratu*, jehož realizovatelnost ponechávám stranou, měl být předák Casina Wiener. LAPNP, JSS, Rieger J. S. Skrejšovskému 3. července 1876.

neostýchal být podepsán pod volebním provoláním Strany pokroku.⁵⁴ Žádná předvolební agitace kolem doplňovacích voleb v Praze se však na stránkách mladočeského deníku nekonala. To vše naznačovalo, že mladočeská strana je připravena ke smíru, a to pochopitelně nejen v Praze, ale vůbec. Volební účast 1877 ještě více klesla, nyní už na necelých 31% v průměru (přišlo 2 043 voličů z 6 621 oprávněných). V žádném z volebních sborů Starého a Nového Města a Malé Strany dokonce nevystoupila nad 38%; v klíčových II. sborech Starého a Nového Města, které se v blízké budoucnosti stanou základnou pražského mladočešství, klesla dokonce na 23%, resp. na 29%. Na Malé Straně ve III. sboru dokonce zaznamenáváme meziroční propad z 45% na 35%! Jestliže se ve II. novoměstském sboru již v roce 1876 rýsovala určitá voličská revolta, tak nyní zde byla zcela zjevná: nejenže se zde objevilo v průměru 20 protestních hlasů neodevzdaných na základě kandidátky Strany pokroku, ale v jednom konkrétním případě dokonce oficiální kandidát obdržel o 90 hlasů méně, než měl/mohl!⁵⁵ Starostou zůstával politicky bezvýznamný E. Skramlík, skutečným vládcem radnice byl nadále A. O. Zeithammer, který byl ve funkci starostova náměstka potvrzen opětovně v polovině prosince 1877. Z výrazných staročeských exponentů ve vedení města (tj. mezi radními) tehdy najdeme vedle Zeithammera i J. S. Prachenského, K. L. Klau-dyho a J. Jirečka. Z *komunálních es* staročeské strany jmenujme např. radní J. Kander-ta, V. Kriescheho, F. Tallowitze, B. Barocha, V. Nyklese, B. Bondyho či Š. Pollacha. Vycházející hvězdou staročeské komunální politiky pak byl bezpochyby mladý architekt a stavitel Vilém Tierhier.⁵⁶

Obecní volby v listopadu 1877 byly posledními volbami, ve kterých měli pražští voliči na výběr jména pouze z jediné kandidátky, která navíc obsahovala výhradně tolik kandidátů, kolik bylo doplňovaných mandátů, a výběr tedy nebyl možný ani v rámci jedné strany (Strany pokroku). Éra *tupého hlasování*, typického prakticky pro celá sedmdesátá léta, se tak uzavírala. Daní za to bylo znechucení voličstva, které se projevovalo zejména velmi nízkou volební účastí. Tento následek ovšem přetrvával i poté, co se v roce 1878 začali o přízeň pražských voličů opětovně ucházet — zatím neúspěšně — i mladočeští politici.

* * *

Předložená analýza volebního chování pražského měšťanstva a jeho politických elit v prvních dvou desetiletích po obnovení ústavnosti je první svého druhu a zdaleka ji nelze považovat za přesnou či vyčerpávající, naopak ji lze považovat jen za pouhý vhled či rámcovou představu. Jejím základním deficitem je nepropojení jednotlivých voličů, resp. zvolených reprezentantů s jejich majetkem, což je pro studium honorač-ních stran a vůbec politického a volebního chování honorací klíčový faktor. Podobný úkol je však v omezeném čase nad síly jednotlivce. Nicméně pouhý rozbor dosaže-ných volebních výsledků a volební účasti, kombinovaný s materiály týkajícími se vo-

⁵⁴ NL, 23., 25. a 27. listopadu 1877.

⁵⁵ Jednalo se o neoblíbeného faráře u sv. Štěpána, Václava Nyklese. Pokrok, 27. listopadu 1877; NL, 27. listopadu 1877.

⁵⁶ Pokrok, 11. prosince 1877.

lební a organizační agendy Strany pokroku, resp. Národní strany, dává vcelku jasnou představu o trendech, které se v Praze uplatňovaly. Praha z tohoto rozboru vychází jako výrazně konzervativní politické prostředí, kde radnici stabilně ovládala nevelká a dosti uzavřená (a často i příbuzensky spřízněná) komunita převážně obecních politiků, kteří se ve značné míře rekrutovali z tradičního měšťanstva (majitelé městských realit, pivovarníci, majitelé řemeslnických dílen, kupci a velkoobchodníci, advokáti), jež mělo zpravidla kontinuitu s předbřeznovou měšťanskou elitou. Intenzita jejich hlášení se k českému nacionálnímu smýšlení přitom nemusela být až tak důležitá, jak se zpravidla předpokládá. Směrodatným pro nemalou část zastupitelů totiž zřejmě bylo uplatnit své hospodářsko-politické zájmy při správě města. S tím koresponduje tušený fakt, že v námi sledovaném období velká skupina zastupitelů uvnitř většiny ovládající zastupitelstvo byla zatím spíše národnostně nevyhraněnou (*bémáckou*), tj. politicky se cítila být českou, ale národnostně (jazykově) byla vlažná, až indiferentní. Aliance této *bémácké* skupiny s čelnými představiteli českého nacionalismu (vůdci Národní strany) byla přirozenou, pro obě strany výhodnou, byť nikoliv jedinou možnou variantou. Rozhodující pro vývoj tímto směrem bylo na počátku šedesátých let negativní vymezení se této vrstvy vůči předchozí garnituře v čele města v době neoabsolutismu (konzervativně-liberální německé měšťanstvo a konzervativní část národnostně nevyprofilovaného měšťanstva; Haase — Waňka). Spolupráce Národní strany a *bémácké* frakce se ukázala nosnou, zvláště pak proto, že reprezentantům staropražských honorací skýtala velký podíl na rozhodování a faktickou autonomii při správě Prahy ve vztahu k Národní straně.

Ve vedení města se postupně etablovala skupina voličů, resp. zastupitelů, která se rekrutovala zhruba jen ze dvou pětin oprávněných privilegovaných voličů. V rámci národnostního boje na poli komunální politiky byli nejprve eliminováni (resp. se sami eliminovali) pražští Němci, následně pak byli ostrakizováni mladočeši. Vedení města se tak ocitlo v rukou staročeských předáků (Zeithammer, Skrejšovský) a národnostně vlažných reprezentantů staropražských elit, které se však v průběhu sedmdesátých let již pevně integrovaly do širšího rámce Národní strany, aniž by se přitom zřekly svého silně autonomního postavení při správě města. Tento vývoj umožňoval nejen nedemokratický volební řád z roku 1850, ale i samo autoritativní milieu honoračních stran a v neposlední řadě také mocenské zásahy státu, které v Praze v letech 1868 až 1879 cíleně a úspěšně podlamovaly sílu vedení Národní strany (nejmenování staročeských předáků pražskými starosty). Všechny tyto faktory v kombinaci s předivem politických, hospodářských a zejména sociálních vazeb (včetně příbuzenských) navodily situaci, kdy o vedení Prahy formálně rozhodovalo cca 150 členů Strany pokroku z celkových cca až 6 000 voličů. Též zmíněných 150 členů strany, ze kterých se vybíralo 90 zastupitelů, však bylo pouze oficiálním nominátorem kandidátů na pražské obecní starší. Ve skutečnosti mohlo podobu kandidátek reálně ovlivnit jen několik málo desítek osob, odhaduji, že jejich počet se ve sledovaném dvacetiletí pohyboval mezi 20 až 90, ale také mezi těmito nakonec ve skutečnosti rozhodovalo jen jakési úzké jádro v řádu jednotlivců.

Deformace volebního prostředí, v němž se uplatňoval silně autoritativní rozměr honorační politiky, byla v Praze natolik silnou, že si vedení Strany pokroku mohlo bez větších obtíží dovolit kandidovat jen tolik uchazečů o mandáty zastupitelů, ko-

lik se jich momentálně uvolnilo. Konkurence však nechyběla jen v rámci oficiální kandidátky, nýbrž vůbec. Extrémní podobu představují sedmdesátá léta, kdy vlastní kandidátky nestaví ani organizované opoziční skupiny (Němci, mladočeši), ale až na nepatrné výjimky se neobjevují ani *divocí kandidáti*. Reakcí voličů na podobně deformované poměry byl vedle ojedinělých revolt (jako např. početnější škrtnání neoblíbených kandidátů) setrvalý pokles volební účasti, která se v některých volebních sborech a okresech propadla až na pouhou čtvrtinu.

RÉSUMÉ:

This study analysing the Czech bourgeois dignitaries' electoral organization in Prague clearly demonstrated several new and previously only guessed-at basic parameters characterizing the electoral and political culture of the 1860s and 1870s. Firstly, it became evident that throughout the period in question the Prague municipal party *Pokrok k lepšímu* was primarily just an electoral committee which was exclusively active during electoral campaigns. Secondly, it was successfully shown that this "party" might well have declared in favour of the landwide Czech National Party, established by František Palacký and František Ladislav Rieger, presenting itself as the local section, but in practice it was actually a very autonomous organization. It was actually so independent of the National Party that it did not have to go along with its political views or the decisions of its national leaders. This autonomy was based not only on the specific (purely municipal) interests of Prague and Praguers, but also on the fact that the personnel overlap between *Pokrok k lepšímu* and the leaders of the National Party was relatively small. Prague municipal politics were handled for the most part by people who did not directly participate in the broader leadership of the National Party, and whose national identity might even be disputed, as the study indicated that in the case of *Pokrok k lepšímu* a political alliance was formed in the early 1860s between the nationally defined Czech dignitaries on the one hand and those with no distinct national identity on the other (those known as *böhmisch*, not *tschechisch*), against the liberal Germans, who took part in the administration of the city under neo-absolutism and who after 1861 stood against the constitutional law and nationalist politics of the Czech National Party. The third important finding is the fact that the electoral committee *Pokrok k lepšímu* was an extreme notable political entity, nominally some 150 people from the foremost Prague families, but in reality only something in the order of a couple of dozen individuals from this body wielded any real influence on the compilation of the electoral list. Hence throughout the period in question the political conditions in Prague were being determined and controlled by a very small group of "propertied and educated" people, who without any legitimacy (e.g. election of members to the committee) were assuming the right to represent approximately 5–6,000 Prague voters, as well as 100,000 other inhabitants of the capital. This highly undemocratic and fundamentally illiberal model was to a large extent the product of the national and ultimately the political division of the Prague electorate, for firstly in the early 1870s the Prague Germans were excluded from municipal politics (they stopped taking part in the elections as a minority) and then the Young Czechs in the mid-1870s. Hence with the help of an undemocratic and privileged electoral board the city administration was controlled by a "party" that theoretically represented less than one half of Prague voters, and quite possibly only a third.

PhDr. Luboš Velek, PhD., je ředitelem Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky a působí na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Zabývá se politickými, sociálními a kulturními dějinami 19. a počátku 20. století (velek.lubos@volny.cz).